

Натисніть тут, щоб

КУПИТИ КНИГУ НА САЙТІ

або

замовляйте по телефону:

(0352) 28-74-89, 51-11-41

(067) 350-18-70

(066) 727-17-62

Валерій ВОЙТОВИЧ

УКРАЇНСЬКЕ МІФОЛОГІЄЗНАВСТВО

Навчальний посібник для студентів
вищих навчальних закладів

*Рекомендовано Міністерством освіти
і науки України*

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН

УДК 82-343(477)

ББК 82.3(4Укр)

В 65

Рецензенти:

КРАЛЮК П. М. — доктор філософських наук,
професор Національного університету «Острозька академія»;
ДАВИДЮК В. Ф. — доктор філологічних наук,
професор Волинського державного університету імені Лесі Українки.

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(лист 14/18.2–158 від 04.02.2004)*

Войтович Валерій

В 65 Українське міфологієзнавство: Навч. посіб. для студентів вищих навч. закл. / Валерій Войтович. — Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2016. — 240 с.

ISBN 978-966-10-3993-2

У пропонованому посібнику «Українське міфологієзнавство» відомий дослідник української міфології Валерій Войтович на основі історичних, а також власних наукових праць, зокрема: «Українська міфологія» (2002; 2005, 2012, 2015), «Міфи та легенди давньої України» (2005, 2008, 2009, 2010, 2011), «Антологія українського міфу. В 3-х т.» (2006–2007), «Генеалогія богів давньої України» (2007), «Коляда. Дитячі щедрівки, колядки та засівалки» (2007), «Популярна українська міфологія. В 2-х т.», ознайомлює читачів з українською міфологією, яка формувалася впродовж не одного тисячоліття та є тим началом, що творить обличчя етносу.

Сьогодні ми, українці, стали спадкоємцями міфорелігійного світогляду предків. Накопичені протягом віків народні духовні багатства, попередні набутки вчених змусили автора певною мірою узагальнити знання з міфології племен і народів, які проживали в давній Україні, і зробити на основі історичних джерел, які, власне, і становлять кістяк такої реконструкції, спробу наукового відтворення язичницького світогляду предків, зокрема пантеону українських богів.

Книга буде цікавою всім, хто прагне свідомого розуміння коренів культури та історії свого народу, шанує рідну минувшину та дбає про майбутнє збереження нашого етносу.

УДК 82-343(477)

ББК 82.3(4Укр)

Охороняється законом про авторське право.

Жодна частина цього видання не може бути відтворена в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.

© Валерій Войтович, текст, макет,
ілюстрації, художнє оформлення, 2015
© Навчальна книга – Богдан, 2016

ISBN 978-966-10-3993-2

ЗМІСТ

Вступ

Українська міфологія — скарб національної культури. 5

Тема 1

Природа сакрального в язичництві. 13

Історичні джерела про походження давнього населення України. 13

Духовне життя прадавнього населення України 16

Тема 2

Міфо-поетичний світогляд давніх українців на природу 25

Український олімп 33

Тема 3

Космогонічні уявлення давніх українців 37

Первовічне коріння світового Древа Життя 46

Тема 4

Особливості різдвяного календарно-обрядового циклу
давніх українців 63

Культ Коляди у віруваннях давніх українців. 66

Тема 5

Новорічний міф, його семантика та походження. 78

Дні тижня 88

Брати місяці. 92

Тема 6

Орданський міф, його семантика та походження 100

Вода у віруваннях давніх українців 105

Культ Велеса у віруваннях давніх українців 110

Тема 7

Культ священного вогню у віруваннях давніх українців 116

Культ Сварога у віруваннях давніх українців 125

Тема 8

Особливості весняного календарно-обрядового циклу. 137

Тема 9	
Символічне значення кольорів в культурі наших предків.	158
Тема 10	
Культ Ярила у віруваннях давніх українців.	165
Тема 11	
Купальський міф, його семантика та походження.	175
Тема 12	
Особливості літнього календарно-обрядового циклу.	188
Культ Спаса у віруваннях давніх українців.	197
Тема 13	
Особливості осінньо-зимового календарно-обрядового циклу.	201
Велике свято Світовида.	210
Міфологічний словник.	226
<i>Додаток</i>	
Коло Свароже.	232

Вступ

УКРАЇНСЬКА МІФОЛОГІЯ — СКАРБ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

Кількатисячолітня безперервна традиція густонаселеної Пра-України... дає сучасним українцям доказ непорушності володіння своєю землею упродовж тисячоліть. Треба визволитися від змови істориків.

Юрій Луна

Відомий вчений О. Лосев ґрунтовно доводить відмінність міфології від релігії. Він, зокрема, зазначає, що міф — це не «релігійний символ, тому що релігія є віра в надчуттєвий світ і життя згідно з цією вірою, включаючи певного роду мораль, побут, магію, обряди і таїнства, культ узагалі. Міф же нічого надчуттєвого в собі не має, не вимагає ніякої віри. Віра передбачає якусь протилежність того, хто вірить, і того, у що вірять. Міфічна свідомість розвивається ще до цього протиставлення, і тому в ній — і не віра, і не знання, а своя власна свідомість. З погляду первісної людини, яка ще не дійшла до розмежування віри і знання, всякий міфічний об'єкт настільки вірогідний, що тут має йтися не про віру, а про повне ототожнення людини з навколишнім середовищем, тобто з природою і суспільством... Магія, обряд, релігія і міф становлять собою принципово різні явища, які не тільки часто розвиваються цілком самостійно, а й навіть ворогують між собою... Міф — це узагальнене відображення дійсності у вигляді чуттєвих уявлень або, точніше, у вигляді тих чи інших одухотворених істот».

За тематикою міфи можна поділити на кілька циклів: 1) *космогонічні* — про походження життя (сотворіння світу); 2) *антропологонічні* — про створення людини; 3) *тотемічні* — про тотемічних предків окремих племен, в основі яких лежать фантастичні уявлення про походження племені від певних тварин; 4) *теогогонічні* — про походження богів; 5) *календарні* — про річні цикли природи та обряди, пов'язані зі зміною пір року і господарською діяльністю; 6) *есхатологічні* — про потойбічний світ та передбачення майбутнього; 7) *історичні*, або *культово-біографічні* — про життєві випробування і діяння окремих героїв (тобто перехідні від опису міфічних божеств до подвигів героїв-людей).

Часто названі теми тісно переплітаються. Наприклад, розповіді про створення світу обов'язково пов'язані з діяннями божеств, а в міфах про добування вогню персонажами виступають як боги, так і люди. Характерно, що космогонічні міфи, якими так багата українська міфологія, є ознакою високого рівня культурного розвитку народу.

Міфологія — це вчення про міфи, сукупність міфів того чи іншого народу, сприймання їх як реальні події. Відомими міфологіями є давньоіндійська, давньогрецька, давньоримська, давньокитайська, шумерська та ін. На відміну від інших міфологій, давньоукраїнська міфологія, можна так сказати, більш приземлена, її міфопоетична краса досить сильно виявилася в народних обрядах і фольклорі, велику кількість міфологічних персонажів знаходимо у народній творчості: піснях, казках, легендах, загадках тощо. «Будучи протягом багатьох тисячоліть формою усвідомлення буття і природи, — зазначає О. Лосев, — міфологія розглядається сучасною наукою не як нісенітниця і пусте марновірство, а як давня і піднесена мрія людини про оволодіння природою, незважаючи на весь свій зв'язок з примітивною цивілізацією первісної епохи».

Протягом тисячоліть у наших предків існувала віра в те, що людина живе й по смерті. Небіжчик, переходячи до іншого світу, стає людиною надзвичайною і робиться охоронцем свого роду, чужому ж може шкодити. Так виник культ предків.

Наші предки вірили в чудодійну силу воскресіння. Уся природа навесні воскресає разом із всеоновлюючим Сонцем. Птахи повертаються з вирію, і душі предків, що також відлітали у вирій, повертаються. Усе відбувається з волі могутнього духа Нава — духа померлих прародителів.

Візьмемо для прикладу скіфів. Найсвятішим місцем у них вважалися могили, які заміняли їм храми. Царя у скіфів шанували, наче батька народу. Коли він переходив у потойбічний світ, то там, за віруваннями, мав більшу, ніж за життя, силу, а тому був спроможний обдаровувати свій народ щастям, достатком та оберігати від усякого лиха. Близькі до царя люди добровільно йшли в могилу за своїм володарем, щоб служити йому далі. Відтак небіжчиків зовсім не вважали померлими: їм просто справляли «проводи». З найдавніших часів наші предки влаштовували поминальні обіди, які мали назви «Діди», «Вечеря для Дідів», «Дідівська субота», «Баби» тощо.

Народні картини загробного світу майже цілком копіюють реальність. Там мешкають конкретні особи: родичі, близькі, сусіди, знайомі. Вони продовжують громадське й сімейне життя, займаються тим, чим колись займалися. Відтворюється у потойбіччі місцевий ландшафт. «Ідемо ми даліше лісом, — говорить одна оповідачка, — аж вийшли ось на нашу струтинецьку гору... Сиджу я сама та розглядаюсь по нашій горі. На противнім горбі, виджу, сидить дівка, що недавно померла, та сидить, ні словечка до мене не кажучи».

За легендами, місця прийдешнього життя, приготовлені для добродійників і грішних, розташовані біля колодязів. Для перших призначені джерела з чистою водою, біля яких ростуть запашні квіти, зріють смачні плоди і співають райські пташки; грішники ж будуть загнані в колодязі, наповнені зміями, жабами та іншими гадами.

Міфопоетичний космос давніх українців широко представлений у фольклорних творах, зокрема українців, білорусів, росіян. Цей безмежний народний пласт, що має у собі індоєвропейські та давньоукраїнські витоки, ще чекає на свого дослідника. Сягнувши у сиву, сповнену таємниць і загадок глибінь часу, яка була і є малодоступною, людина духовно збагачується, бо єднається душами з далекими поколіннями предків.

Визначний фольклорист та етнограф В. Гнатюк у листі (від 13 червня 1924 р.) до свого приятеля в Ужгороді, ученого і громадського діяча І. Панькевича, слушно зауважував стосовно цієї прогалини: «Я вже давно хотів видати «Українську міфологію» (популярну для широких кругів), бо вважаю її дуже цінним остатком нашої старої культури. І коли ви переглянете слов'янську міфологію — чи Махала, чи Нідерлого (що написані найкритичніше), побачите, що найбільша частина матеріалу, на яким вони опираються, наша — українська. Тим часом самі українці ні не знають цього, ні не цінять (тому, що не знають)».

Працюючи над «Нарисом з української міфології», В. Гнатюк застерігав, що його розвідка не дає повної картини з народної міфології, тому що немає достатньої кількості писемних пам'яток, які б описували їх культ «з такими подробицями, як це має місце, приміром, у старовинних греків». Однак вчений добре уявляв цілісну потребу такої праці. Але вже і на основі наявних історичних джерел ми «можемо відтворити собі доволі повний образ первісного релігійного світогляду наших предків». В «Останках передхристиянського світогляду наших предків» (1912), зокрема, В. Гнатюк наголошує: «Наші давні предки були з огляду на віру пантеїсти. Вони вірили, що весь світ, небо, повітря й уся земля заповнені богами та що вся природа жива, повна всякого дива, а в ній усе думає й говорить нарівні з людьми та богами. На чолі світу стояли боги, що всім кермували; за ними тягнувся цілий ряд нижчих божеств та демонів, який старшим богам стояв до послуги; на кінці стояли люди, обдаровані надприродною силою, які могли не лише конкурувати з демонами та спорити з ними, але навіть примушували сповняти їх волю, коли сього вимагали обставини».

Свого часу «Нарис з української міфології» В. Гнатюка так і не знайшов свого видавця. Ця праця у поєднанні з проникливими ілюстраціями О. Кульчицької побачила світ лише у 2000 році у Львові.

Вчені вважають, що саме зазначена праця, якщо не враховувати ще ранішої праці І. Вагилевича рукопису «Слов'янська демонологія», є першою спробою характеристики вірувань українського народу. Фактично першим опублікованим підручником з української міфології вважається монографія митрополита Іларіона (Івана Огієнка) «Дохристиянські вірування українського народу» (Вінніпег, 1965), перевиданий репринтним способом в Україні (1992).

Українська народна міфологія давно привертала увагу дослідників. Опрацювання відповідної бібліографії та аналіз окремих її персонажів на цьому ґрунті може стати предметом спеціального дослідження.

Першим дослідником у цій царині вважається професор Київського університету М. Костомаров. Народній міфології значну увагу приділено у монографії «Об историческом значении русской народной поэзии» (1843). Ще обширніше міфологічна тема вченим розглядається у «Славянской мифологии» (1847). Першопрохідцями у цьому ж напрямі були І. Нечуй-Левицький, М. Грушевський, Г. Булашев, О. Потебня. Перші фольклористичні дослідження на західноукраїнських землях зробили члени гуртка «Руська трійця» М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький. Сподвижнику «Руської трійці» Г. Ільковичу належить одна з малознаних спроб характеристики української народної міфології «Про руську міфологію за народними переказами» (1839). Рукопис «Слов'янська демонологія» І. Вагилевича засвідчує великий обсяг виконаної роботи на цьому ґрунті. Членами гуртка «Руська трійця» була розроблена програма «йти між народ, досліджувати на місці, збирати з його власних уст пісні, котрих народ зберігає в пам'яті тисячі, записувати його приказки і прислів'я, його оповідання і перекази...». Особливо цінними для розуміння міфорелігійного світогляду слов'ян є фольклорознавчі праці О. Потебні «О мифическом значении некоторых обрядов и поверий» (1865) та «О купальских огнях и сродных с ними представлениях» (1867). Важливою є етнографічно-фольклористична розвідка І. Нечуя-Левицького «Світогляд українського народу», що протягом 1876 р. друкувалася у львівському журналі «Правда». Ця праця була першою, у якій подано системний огляд слов'янської міфології. Після неї з'явилися дослідження Г. Булашева — «Украинский народ в своих легендах и религиозных воззрениях и верованиях» (1908); Є. Анічкова — «Язычество и древняя Русь» (1914); Н. Гальковського — «Борьба христианства с остатками язычества в древней Руси» (1913); М. Грушевського — «Історія України-Руси», Т. I (окремі розділи), «Історія української літератури», Т. I (окремі розділи). Величезний матеріал з народної демонології зібрав і впорядкував професор Харківського університету М. Сумцов. Особливо значну увагу народній міфології приділено в його монографії «Культурные переживания» (1890).

Для вивчення фольклорних записів наприкінці XIX ст. у Львові була створена Етнографічна комісія Наукового товариства імені Т. Шевченка. У 1894 році став виходити літературно-науковий і громадсько-політичний журнал «Житє і слово». У рубриці «З уст народу» значне місце відводилося фольклорно-етнографічним матеріалам, зокрема про міфорелігійний світогляд слов'ян: про Бога й святих, створення світу, неба, землі, людей тощо. Вісім тематичних циклів, розроблених за програмою «В справі збирання народних легенд» та надрукованих у 1899 році за підписами І. Франка і В. Гнатюка, склали «Галицько-руські народні легенди» у двох томах, куди ввійшло 412 народних творів, переважно зібраних у Карпатах. У одній з відозв «До збирачів етнографічних матеріалів» (1904), написаній В. Гнатюком разом з І. Франком, зокрема, говориться: «Найбільшу увагу просимо звернути тут на демонологічні матеріали: оповідання

про чортів, різних страхів, хованців (домовиків), блуд, смерть і персоніфіковані хвороби, мерців, покутників (душі на покуті), чисельників і топельників, упирів, вовкулаків, відьом і чарівниць та знахарів і чарівників, хмарників (градобурів), інклюзників, закопані скарби...». Ця праця і сьогодні вважається неперевершеною в українській фольклористиці. Трохи пізніше, у 20-х рр. ХХ ст., М. Грушевський наголошував, що увага фольклористів насамперед має бути звернута на Полісько-Підляський та Карпатський регіони, бо вони «найбільше консервовані в народній традиції і найменше захоплені змінами життя в останнім столітті».

Крім зазначених досліджень, особливо важливими для автора виявилися семитомні «Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край» П. Чубинського (1872–1878), які містять етнографічні відомості та фольклорні твори про народні вірування українського народу, «Етнографічні матеріали» Б. Грінченка (1895–1899), праці М. Маркевича, В. Милорадовича, Т. Рильського, П. Єфименка, Д. Щербаківського, В. Дашкевича, Хр. Ящуржинського, М. Максимовича, В. Гнатюка, Я. Новицького, П. Куліша, І. Франка, О. Партицького, О. Воропая, С. Килимника. Широкий етнографічний матеріал подає відомий дослідник Гуцульщини В. Шухевич (1899–1908), уклавши збірку легенд та переказів цього краю. Багато цінного почерпнуто зі «Словника української мови» за редакцією Б. Грінченка (1907–1909). Оригінальною і предметною про давні релігійні уявлення та пантеон вищих богів предків із залученням археологічних джерел вважається стаття «Мітологія української землі» Б. Кравціва (1964).

Для з'ясування міфорелігійного світогляду українців автору стали в пригоді праці сучасників: М. Чмихова, Б. Рибаківа, В. Барана, Я. Боровського, М. Поповича, Б. Мозолевського, Б. Михайлова, В. Давидюка, В. Сокола, В. Скуратівського, О. Курочкіна, О. Боряк, О. Таланчук, О. Шалак, Я. Музиченко, В. Завадської, Б. Успенського, А. Байбурина, О. Гури, Г. Маслової та ін. Важливе значення відіграли праці І. Снегирьова, І. Сахарова, С. Азбелева, Е. Мелетинського, В. Проппа, В. Гусєва, В. Анікіна, Е. Тайлора, К. Мошинського, Л. Нідерле та ін. Використано також капітальні дослідження відомого англійського вченого Дж. Фрезера «Золотая ветвь» (1986) та «Фольклор в Ветхом Заветі» (1984), фундаментальну тритомну працю О. Афанасьєва «Поэтические воззрения славян на природу» (1865–1869). І на сьогодні не втратили своєї значущості праці І. Сахарова — «Сказания русского народа о семейной жизни своих предков» (1836–1849); І. Снегирьова — «Русские простонародные праздники и суеверные обряды» (1837–1839); О. Терещенка — «Быт русского народа» (1848); Д. Зелєніна — «Очерки русской мифологии» (1916), «Обрядовое празднество совершеннолетия девицы у русских» (1911), «Тотемы-деревья в сказаниях и обрядах европейских народов» (1937). Дослідженню переказів про лісовика, водяника, русалок, домовика, чорта присвячена праця Є. Померанцевої «Мифологичес-

кие персонажи в русском фольклоре» (1975). Цікавою працею є «Религиозные верования восточных славян конца XIX — начала XX веков» (1957) С. Токарева.

Серед інших — фундаментальні видання «Мифы народов мира» та «Мифологический словарь», у яких подано значний матеріал із зарубіжної, а також слов'янської міфології. На жаль, їхні автори не спромоглися помітити визначних пам'яток українського народу. Адже ще М. Костомаров у «Слов'янській міфології» зазначав: «К сожалению, рассмотрим вполне религиозность русского народа, как она является в народных песнях, здесь не могу, потому что не имею ничего в этом роде из великорусской поэзии, а потому решаюсь ограничиться одною малорусскою». Так само помилялися автори багатотомного словника Брокгауза-Ефрона, коли писали: «Лель — имя сочиненного польскими мифологами славянского языческого бога, будто бы поминаемого в свадебных песнях...» і далі: «существование бога Лель основано исключительно на припеве свадебных и других народных песен — и современные ученые вычеркнули Леля из числа языческих богов».

Досить вагомим у цьому напрямі є фундаментальне дослідження «Славянская мифология: Энциклопедический словарь», підготовлене співробітниками Інституту слов'янознавства і балканістики Російської академії наук. Праця орієнтована переважно на східнослов'янську (українську, російську, білоруську) традицію; західно- і південнослов'янські матеріали наводяться лише побіжно.

* * *

Відомий український учений Й. Джунь якось сказав: «В наш час чи не є мужністю щире бажання розкрити життєдайний зміст української міфології, яка часто загалом оцінюється розпливчатим поняттям язичницьких, тобто «поганських», вигадок. Та ніщо не може позбавити нас любові до своїх прадавніх звичаїв і міфів, бо то душі наших предків промовляють до нас сконцентрованим досвідом космічних епох і будять нашу генетичну пам'ять. Якими б скарбами знань не володіли наші пращури, знаннями, що втрачені нині і яких сягаємо заново в циклах творення і втрат, конкретний характер цих знань є менш важливим, ніж існування наших міфів. Бо саме вони цілющою росою оживляють і відроджують нашу душу і спонукують нас бути достойними себе, манять нас назад, у втрачений рай Уорена, назад до самих себе, до нашої сучасності і розуміння того, що час міфології — це сьогодні. Бо найважливіше — знати, чиї ми нащадки. Тому міфи і викликають такий шалений спротив, як ніякі інші «казочки».

Українці складають комплексне ядро найдавнішої білої раси на Землі, вік якої сягає мільйони років. Ніякий інший народ на Землі не зазнав стількох випробувань, принижень і геноцидів упродовж тисячоліть аж до сьогодні. Міфи заважають такому тотальному нищенню нації, бо показують велич нашої історії і духу предків. О. Знойко у своїх дослідженнях переконливо показав Расинське походження більшості грецьких богів. Та є міф, ще більш важливий

для нас і для всього світу про те, що родоначальники нашої раси володіли поза-межними знаннями, енергіями і можливостями і давали поштовхи для розвитку світової цивілізації на всіх континентах. Описи зовнішнього вигляду богів у древніх міфах, їх звичаїв і навіть одержі ідентичні описам Ра-Синів у древніх греків чи описам їх в інших народів. Ось як описано Бога в одному з ацтекських кодексів: «Білявий і рум'яний чоловік з довгою бородою, високим чолом, великими очима, який прибув із-за моря на човні, що плыв сам по собі без весел». Прабатьківщиною наших великих пращурів була Гіперборея, існування якої на місці нинішнього Льодовитого океану науково підтвердив індійський вчений Б. Г. Тілак у фундаментальному дослідженні «Арктична батьківщина в Ведах». Ось що говориться про них у священній книзі майя «Пополь-Вух»: «Обдаровані розумом, вони бачили суть, причому бачили далеко і досягли успіхів у пізнанні того, що є в світі. Приховане віддалю вони бачили, не сходячи з місця. Великою була їхня мудрість». У ведичних санскритських текстах (а українська мова є найближчою до санскриту) і в «Махабхараті» описано різні типи чудесної зброї оріїв, наприклад, «акшисантараджана», яка насилала на воїнів паніку, чи «кукудін» — зброя, що насилала сон, або «асья-модана» — зброя, яка викликала втрату пам'яті, чи блискавкомет «вадждра», лук «гандива» та ін. Ті «інопланетні» боги, яких з таким захватом описує невгамовний Уріх фон Денікен, за всіма ознаками нагадують нашого Леля, або Аполлона Гіперборейського. На нашій древній Землі, як про це свідчать численні артефакти, вже існували надзвичайно розвинені орійські цивілізації, але вони гинули тому, що забували великий заповіт свого прабатька Орія: «Нам належить лише те, що ми віддаємо іншим».

Дослідників міфології іноді зневажливо називають «казкарями». Дійсно, не завжди легко пам'ятати древні перекази, а часто ще трудніше повірити в них. Та немає в світі нічого більш реального, ніж міф, і ми, українці, збереглися, може, саме тому, що не можемо жити без своїх міфів і умудрилися вижити всупереч демонам своєї власної природи. Тому й ведеться така непримиренна боротьба проти наших міфів, які розкривають правду нашої великої історії та історії білої раси. І сьогодні триває підступна, підла боротьба проти українських традицій не лише за допомогою псевдокультури ТV, але й за допомогою голодоморів і сучасного «букету» геноцидів, що призводять до вимирання титульної нації. А що офіційна історична наука чи світова спільнота? Вони зятятю цих геноцидів не визнають. Офіційна історія чванливо відкидає священні тексти, як міфи, і живиться ще більш химерними міфами, відкидаючи навіть реалії сучасних геноцидів, підтверджуючи ще раз знамените висловлювання Наполеона Бонапарта: «Що таке історія, як не брехня, з якою всі згідні». Додамо, що брехня з умислом. Саме тому міф спонукає нас бути гідними сучасності. Велика сила сучасної науки полягає у принципі експериментального моделювання. Її серйозний недолік — обмеженість засобів вимірювання в умовах невизначеності. Саме принцип невизначеності призвів до драматичного повороту в розвитку

сучасної науки: поставлено під сумнів самі основи наукового знання. Революційним відкриттям було очевидне зникнення можливості передбачення поведінки матеріального світу, поведінки, яка парадоксальним чином розпадається на структури за складністю. Людське сприйняття непереможної невизначеності у світі так само мало вгамовувалось науковим методом, як і астрологічне передбачення. Міф якраз і є школою виживання в умовах невизначеності. Хто ми і для чого ми на Землі? Це питання наука не тільки не вирішує, а й доказує відсутність у ньому змісту. У цьому напруженому полі між міфом і наукою нація виковує свою душу. Боротися з міфом і минулим можна завжди і скільки завгодно, та повертатися ми будемо завжди впорожні, бо не наука, а міфологія задає Великі Питання про суть і значення нашої нації і нашої відповідальності».

Контрольні завдання і запитання

1. Що таке міф і міфологія?
2. В чому відмінність міфології від релігії?
3. Що таке міфологічна свідомість?
4. В чому полягає відмінність духовного світу Давньої України і Нового часу?
5. Назвіть характерні риси первісних релігійних вірувань давнього населення України.

Рекомендована література

- Академічне релігієзнавство. — К.: Світ знань, 2000. — С. 344-346, 446-452.
- Афанасьев А. Н. Поэтические воззрения славян на природу: В 3 т. — М.: Современный писатель, 1995. — Т. 1. — С. 5-13.
- Боровський Я. Є. Світогляд давніх киян. — К.: Наук. думка, 1992. — С. 139-160.
- Велецкая Н. Н. Языческая символика славянских архаических ритуалов. — М.: Наука, 1978. — С. 11, 27.
- Воропай О. Звичаї нашого народу. — К.: Оберіг, 1991. — Т. I. — С. 320.
- Геродот. Історії в дев'яти книгах. — К.: Наук. думка, 1993. — IV, 127.
- Гнатюк В. Нарис української міфології. — Львів: Ін-т народозн. НАН України, 2000. — 264 с.
- Грушевський М. Історія України-Руси. — К.: Наук. думка, 1991. — Т. I. — С. 315-337.
- Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. — К.: Обереги, 1994. — Кн. II. — Т. 3. — С. 224-227.
- Кирчів Р. Від упорядника // Гнатюк В. Нарис української міфології. — Львів: Ін-т народознав. НАН України, 2000. — С. 3-37.
- Лосев А. Ф. Философия. Мифология. Культура. — М.: Политиздат, 1991. — С. 458, 459.
- Пропп В. Я. Исторические корни волшебной сказки. — Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1986. — С. 27-35, 153.
- Рыбаков Б. А. Язычество древних славян. — М.: Наука, 1981. — С. 127, 262-284.
- Чмихов М. О. Від Яйця-райця до ідеї Спасителя. — К.: Либідь, 2001. — С. 21-34, 124, 131.
- Фрезер Дж. Золотая ветвь. — М.: Политиздат, 1980. — С. 413-418.

Тема 1

ПРИРОДА САКРАЛЬНОГО В ЯЗИЧНИЦТВІ

ІСТОРИЧНІ ДЖЕРЕЛА ПРО ПОХОДЖЕННЯ ДАВНЬОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

У комплексному вивченні питання української міфології найефективнішим є аналіз історичних джерел, присвячених важливим символам, поняттям і об'єктам традиційної духовної культури слов'янських народів. Історичних свідчень з цього питання не так уже й багато, в основному вони складаються з писемних джерел, зокрема літописних, усних творів — легенд, казок, билин тощо, обрядів, пам'яток матеріальної культури. Нижче подано найбільш важливі історичні свідчення, які спроможні розширити історіографію проблеми з міфічних уявлень та релігійних вірувань праукраїнців. Відомості давньогрецьких, римських, візантійських, арабських та інших істориків, хроністів, письменників про вірування і звичаєвість формованого українського етносу, що сягають своєї давнини, дають можливість глибше зрозуміти його сутність і особливості.

Про давні племена, які жили на території теперішньої України, знаходимо інформацію в Горація Флака Квінта (65–8 рр. до н. е.), римського поета класичного періоду античного Риму, Вергілія Марон Публія (70–19 рр. до н. е.), видатного римського поета, автора епічної поеми «Енеїда», Арістотеля (384–322 рр. до н. е.), видатного давньогрецького філософа, вченого-енциклопедиста. Також у Платона (427–347) — давньогрецького філософа і письменника, засновника Академії в Афінах (бл. 387), автора понад 30 філософських діалогів.

Давньогрецький історик, «Батько історії» Геродот (між 490 та 480 — бл. 426 рр. до н. е.), який жив у Афінах і багато мандрував на Сході, є автором «Історії» (у 9 книгах), присвяченої східним державам, що описує закони, звичаї і побут місцевого населення, історію греко-перських воєн; твір містить також численні легендарно-міфологічні відступи, зокрема про скіфів та слов'ян-неврів.

Видатний поет-рапсод, зачинатель грецької і всієї європейської літератури Гомер (жив у VIII ст. до н. е.), автор епічних поем «Іліада» та «Одіссея», описуючи в них бійку богів, оповідає про війну троянців і фракійців проти греків.

Аль-Масуді (? — 956 або 957) — арабський історик і мандрівник, автор праці «Золоті луки», оповідань про давніх греків, римлян, творів з історії арабів, також згадує слов'ян, зокрема русів.

Згадку про давніх слов'ян знаходимо у хроніці кафедрального клірика з Бремена Дитмара (Титмара) Мерзебурзького (975–1018), автора хроніки, написаної в межах 1012–1018 рр. і вперше виданої 1586 року у Франкфурті.

Важливим джерелом з історії та культури скандинавів і західних слов'ян, а також слов'яно-германських відносин вважається праця північно-германського хроніста Адама Бременського (?–1081) «Діяння єпископів Гамбурзької церкви» (бл. 1075 р., в 4-х книгах).

Цінним джерелом з цього питання є «Історія Данії» датського історика-хроніста Саксона Граматика (1140 — бл. 1208), завершена 1208 року й опублікована 1514 року.

Візантійський письменник, історик, автор «Історії війн Юстиніана» (у 8 книгах) Прокопій Кесарійський (між 490 і 507 — після 562) 5–7-у книгу присвячує війнам візантійців з остготами. В книгах знаходимо цінні свідчення про життя, звичаї та вірування літописних слов'ян.

Одним з найголовніших джерел з історії полабських слов'ян є «Слов'янська хроніка» Гельмогльда (бл. 1125 — після 1177), німецького священика, місіонера з Гольштейна.

Розлого оповідає про війну київського князя Святослава з Візантією Лев Діакон з Калії в Малій Азії, який близько 990 року, перебуваючи при війську візантійського імператора Василя, написав «Історію» свого часу.

У 1630–1648 рр. на службі у польського уряду перебував Боплан Гійом Левассер де (бл. 1600–1673), французький військовий інженер, який керував спорудженням фортець на Наддніпрянщині. Повернувшись до Франції, він 1651 р. видав ілюстровану малюнками й картами працю «Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансільванії, разом із їхніми звичаями, способом життя і веденням воєн».

Одним з найдавніших дохристиянських літописів давньої України (V–X ст.), який до нас дійшов у списку XVI–XVII ст., вважають деякі історики Велесову книгу (Влес-книгу). У ній викладено міфосторію укрів, чий родовід продовжив Кий — син Ора, внук Дажбожа.

Важливим джерелом про далеке минуле нашого народу є «Повість врем'яних літ» (бл. 1113 р.) Нестора Літописця (XI — поч. XII ст.).

Визначною пам'яткою давнини вважається Іпатіївський літопис (Літопис руський за Іпатським списком) — літописне зведення першої чверті XV ст., назва якого походить від Іпатіївського монастиря в Костромі, де його було виявлено. Іпатіївський літопис поєднує три головні джерела: «Повість врем'яних літ» (її третя редакція; від найдавніших часів до 1117 р.), Київський літопис (XII ст.) та Галицько-Волинський літопис (XIII ст.).

Синопис («Київський Синопис») — перший на Русі підручник з історії слов'ян (1647). Авторство його приписується Інокентію Гизелю, українському письменнику, історику та політичному діячу. «Синопис» був настільки популярним, що за два століття перевидавався майже 30 разів.

Густинський літопис («Кройника...») — анонімна пам'ятка української історіографічної літератури першої половини XVII ст. Відомий у кількох копіях,

основну з яких переписав 1670 р. в Густинському монастирі під Прилуками ієромонах Михайло Лосицький. Імовірно, що Густинський літопис уклав близько 1623–1627 рр. у Густинському монастирі Захарія Копистенський. Літопис розповідає про історію України від часів Київської Русі до 1597 р. включно.

Анонімна пам'ятка давньоруської літератури кінця XII ст. «Слово о полку Ігоревім» — найвідоміша пам'ятка писемної культури часів Княжої доби.

Одним з найдавніших історичних і літературних пам'яток Київської Русі, частиною «Літопису Руського» за Іпатіївським списком, що продовжує «Повість врем'яних літ» і передує Галицько-Волинському літописові, вважається Київський літопис. Він охоплює події 1118–1200 рр. і містить зведення різно-рідних матеріалів без прямих посилань на авторів, які 1199 р. чи пізніше впорядкував у Видубецькому монастирі ігумен Мойсей. Серед авторів Київського літопису називають боярина Петра Бориславича та киево-печерського ігумена Полікарпа.

Стоглав (XVI ст.) — збірник рішень Стоглавого собору (церковно-земський собор у Москві, 1551 р.), що складається зі 100 глав і містить кодекс правових норм внутрішнього життя духовенства та його взаємин з державою і суспільством.

«Слово некоего христолюбця» (XI ст.) — твір відомий у трьох рукописах XIV і XV віків. Вважається найдавнішим Словом, яке постало в середині XI ст. за князя Ярослава Мудрого. Учені твердять, що це проповідь до священників, яка була виголошена на одному з їхніх з'їздів, очевидно, на Соборі при Софійській Кафедрі. До Софійської Кафедри, як відомо, щороку на «Збірну Неділю» збиралося духовенство, і, можливо, саме там було сказане це Слово. Пам'ятка спрямована проти язичницьких вірувань і звичаїв.

«Слово про ідолів» — пам'ятка киево-руської літератури XII ст., яка іноді датується й XIV ст. Відома також під назвою «Слово святого Григорія». В її основу покладено повчання мислителя й церковного діяча Григорія Богослова, або Назіанзіна (бл. 329 — бл. 390 рр.), спрямоване проти античного язичництва. У «Слові» в узагальненій формі зроблено цікаву спробу визначити три етапи в розвитку вірувань літописних слов'ян: перший — вірування в упирів та берегинь, другий — вшанування Рода та рожаниць, третій — поклоніння Перуну та іншим богам.

«Історія Русів» — найвизначніший твір української національно-політичної думки кінця XVIII — поч. XIX ст., написана невідомим автором. В ній викладено історію України з найдавніших часів по 1769 рік. Багато уваги приділено Козаччині, Хмельниччині, Гетьманщині. Перша згадка про «Історію Русів» датована 1825 р. Вперше «Історію Русів» видав О. Бодянський в Москві 1846 року в «Чтениях Истории и Древностей Российских», а також окремим виданням.